

**РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ
„РЕЛИКВИЈАРИ У БОКИ КОТОРСКОЈ ОД 17. ДО 19. ВИЈЕКА“
МИЛЕНЕ УЛЧАР**

Основни подаци о кандидату и дисертацији: Милена Улчар рођена је у Београду 1988. Основну школу и гимназију је завршила у Котору. Основне студије (уписане 2007), мастер студије (уписане 2011) и докторске студије (уписане 2012), завршила је на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета у Београду, са просечним оценама: дипломске 9, 63 (дипломски 10), мастер 10,00 (завршна оцена 10) и докторске студије 10,00. Ментор њеног дипломског („Фигура луталице у немачком романтизму“) и мастер рада („Однос имитације и експресије у култури и визуелној култури немачког романтизма“), као и докторске дисертације је проф. др Саша Брајовић.

Милена Улчар је од 2014. стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и члан научно-истраживачког пројекта *Представе идентитета у уметности и вербално-визуелној култури новог доба* (бр. 177001), чији је руководилац био проф. др Мирослав Тимотијевић, а од 2017. је проф. др Ненад Макуљевић.

Године 2016. била је стипендиста фондације *The British Scholarship Trust* која јој је обезбедила двомесечни истраживачки рад на Универзитету Кембриџ, Факултет за историју, на којем је добила награду за најбоље искоришћен студијски боравак (Rewarding outstanding achievement).

Године 2014. била је стипендиста Универзитета у Редингу (*Early Modern Research Centre*) уз сарадњу *Society for Renaissance Studies*.

Током основних студија била је стипендиста града Котора за најбоље студенте, као и стипендиста Министарства просвете и науке Републике Црне Горе за таленте.

Учествовала је више научних скупова, од којих се истичу:

Конгреси Центра за Иконографске студије Филозофског факултета Универзитета у Риједи 2018. и 2017.

Конгреси за студенте докторских студија на Филозофском факултету у Београду и у Сплиту 2016. и 2015.

Internationaler Barocksommerkurs der Stiftung Bibliothek Werner Oechslin, Kolloquium zum Thema 'Barock / Klassik' у Ајнзиделну, 2015, и:

Early Modern Studies Conference, University of Reading, 2014.

Колегиница Улчар објавила је више запажених студија у високо вреднованим међународним и домаћим зборницима и часописима, од којих издвајамо:

„Silver Covers, Iron Grids and Sensory Experience. Simultaneousness of Iconoclastic and Iconophilic Nature of Veneration in the Early Modern Bay of Kotor“, *IKON* Vol.11 (2018) и „Legends, Images and Miracles of the Virgin Mary in the Bay of Kotor in Early Modern Times“, *IKON* Vol. 10 (2017), оба заједно са др Брајовић.

У *Радовима Института за повијест умјетности* 39 (2015) објавила је рад „Relikvijar Svetog Križa i proslava Uskrsa u Perastu“.

У зборнику *Beyond the Adriatic Sea: A Plurality of Identities and Floating Borders in Visual Culture*, који је уредила Саша Брајовић (2015) објавила је рад: „Sensations of the Glorious Head: Veneration of the Saint Tryphon’s Reliquary through the Liturgical Year“.

Посебно истичемо њен рад у једном од најпрестижнијих стручних часописа на свету: „Saints in Parts: Image of the Sacred Body in an Early Modern Venetian Town“, *Sixteenth Century Journal XLVIII/1* (2017).

Дисертација „Реликвијари у Боки Которској од 17. до 19. вијека“ написана је на 200 страна – 184 стране текста и 16 на којима су наведени извори и литература, као и 100 илустрација.

Предмет и циљ дисертације: Предмет дисертације су реликвијари настали током 17. и 18. века у Боки Которској, у римокатоличким црквама, за време млетачке и аустријске управе. Циљ дисертације је да истакне да ови сакрални предмети нису били само изрази средњовековне, већ и нововековне побожности, те да су били важни облици визуелизације светости и значајан сегмент културе живљења и, са њом, визуелне културе. То се доказује анализом великог броја реликвијара, до сада непримећених и у потпуности необрађених у науци. Упориште анализе је архивска грађа, такође неистражена и необјављена, као и проповеди, легенде, преписка међу свештеницима, судски процеси и други записи. У раду се напушта дуготрајно инсистирање науке на бинарним поделама („ниска-висока“ уметност, средњи-нови век), али се поштује наведени хронолошки и просторни оквир и анализирају специфичне политичке, друштвене и културне прилике које су утицале на начин производње и перцепције реликвијара. Један од циљева дисертације, која је пионирска на овом пољу, не само у нашој, већ и у светској науци, јесте да докаже да

идеолошке, друштвене и политичке промене нису укинуле ове свете предмете, те да су измене у начину производње, презентације и перцепције реликвијара биле постепене и цикличне. Основни циљ дисертације је да докаже да нововековни реликвијари у Боки Которској нису били самодовољни објекти, већ део система комуникације, те да нису били само последица свог контекста, већ његови активни креатори.

Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању: Реликвијари, некада посматрани као област примењене уметности – а тиме, према начелима традиционалне историје уметности, били сврстани у ред секундарних уметничких предмета – у овом раду су посматрани и анализирани као равноправан део духовне и уметничке продукције. Доказано је да је нови век у великој мери наследио креативне обрасце средњовековног начина стварања и доживљавања ових светих предмета, али их постепено мењао, у духу нових начела визуелизације, која су у раду анализирана. Истакнуто је да се у реликвијарима огледа укупна мисао и култура барокног периода, али и да они нису само њен отисак, већ и покретач. Основна хипотеза дисертације је да се овим предметима исказује мисао и осећајност оновременог човека о себи – и о души и о телу, као и о социјалној организацији и праксама, системима деловања, потчињавања и кажњавања.

Кратак опис садржаја дисертације: У првом поглављу „Методологија и предмет истраживања“ извршено је пажљиво и луцидно преиспитивање традиционалних метода и хронолошких категорија традиционалне историје уметности. Указано је на неопходност увођења достигнућа студија визуелне културе и интердисциплинарног промишљања. Осим иконографије и иконологије, стилске анализе и компарација, метод који се предлаже и спроводи почива на савременим антрополошким и социолошким теоријама човека и друштва. Таквим приступом омогућено је разматрање не само изгледа ових предмета, већ начина њиховог излагања, поимања, њихових функција, мобилности на олтарима и градским улицама током градских свечаности, њихова интеракција са простором и људима. Обећава се и испуњава флексибилност у одабиру артефаката – од веома комплексних и раскошних до изузетно скромних, „нелепих“ предмета, а та демократичност је утемељена на архивској грађи у којој су пронађени подаци који сведоче о односу ових сакралних предмета са представницима најширих социјалних кругова. Потом се у поглављу „Досадашња истраживања и секундарна литература“ наводе сва претходна изучавања насловљене теме и истиче значај који су имала на стварање дисертације. И

пored овог дугог пописа, јасно је да је колегиница Улчар била усамљена у области коју је изабрала: реликвијари у новом веку веома ретко су били предмет научне пажње. Због тога се ослонила на студије које су се бавиле различитим аспектима физичког и телесног, односно студијама материјалне културе и перформативности, као и онима које преиспитују хијерархију моћи, односа официјелног и приватног, средњег и новог века. Ауторка се опредељује за тзв. „спирални“ приступ прошлости, који не почива на бинарним поделама, већ инсистира на концепту трајања, као и за концепт „парадокса“, инструмента којим се тумаче често веома опречни, али, истовремено, и комплементарни начини израде, излагања и доживљаја реликвијара.

У следећим поглављима извршена је подела на тзв. „антропоморфне“ и „неантропоморфне“ реликвијаре. Прву групу чине предмети који наликују на људско тело, а другу они у облику сандука, остензорија, медаљона. Пошто се начини њиховог чувања, презентације и функције разликују, ова подела је оправдана. На почетку оба велика поглавља – „Антропоморфни реликвијари“ и „Неантропоморфни реликвијари“ – преиспитују се традиционалне тезе историје умености које тврде да су Тридентски концил, реформа Католичке цркве и тзв. секуларизација у потпуности промениле однос према реликвијама и предметима који их чувају, те се у наставку доказује да није тако. Антропоморфни реликвијари се посматрају као „живе слике“, доказ животности материје, и анализирају два лица њихове промене: једно је промена облика, а друго промена њиховог садржаја и перцепције. У поглављу „Неантропоморфни реликвијари“, посвећеном артефактима који немају облик људског тела, ауторка објашњава зашто једну велику групу предмета одређује негативно, према ономе што нису. Закључује да ови предмети, разнородни по свом облику и материјалу, не могу бити класификовани према морфологији, већ према визуелној поруци коју су преносили посматрачу. Зато их анализира као соматске покретаче, који и када немају фигуративне приказе, носе снажну визуелну поруку. Предмети из ове групе често су деловали као композити, били употребљавани у магијске сврхе, изношени током градских свечаности, те се зато анализира интеракција посматрача и ових предмета. Сва потпоглавља утемељена су на архивској грађи. Нарочито се истиче потпоглавље „Капела реликвија у Катедрали Светог Трипуна у Котору“, у којем се анализира ова раскошна целина и механизми њеног доживљаја. Перформативност реликвијара испитана је кроз методолошке оквире историје чула и њихове хијерархије у

раном модерном добу. Уочава се да се предност дата виду искушавала, парадоксално, путем његовог спречавања, односно заустављања погледа. Али, овај рестриктивни механизам заправо је веома ефектно утицао на перцепцију реликвијара, јер се помоћ добијала ангажовањем мултисензорног искуства, као и њиховим изношењем током литургијске године, што је утицало на креирање менталних слика, као и соматских реакција у телу посматрача.

У „Закључку“, који није само резиме написаног, већ посебна целина која доноси и нове погледе на изучени материјал, истицане су сродности које постоје у наведеним, претходно одељеним, групама. Реликвијари су тумачени као креативни покретачи менталних, емоционалних, корпоралних и корпоративних садржаја, и као одговори на многа питања о човеку и друштву тога доба.

Остварени резултати и научни допринос дисертације: Након темељног изучавања у потпуности непроучених и углавном необрађених артефаката и архивске грађе, колегиница Улчар је написала тезу која даје свеобхватну анализу реликвијара створених у Боки Которској у периоду од 17. до 19. века, а са њом и широку слику укупних друштвених односа. Иако реликвијаре пажљиво описује и смешта у конкретно време и простор одређене цркве или капеле, и проналази податке о њима у архивској грађи, дисертација није инвентар ових предмета. Она је пажљива и дубока анализа објеката посматраних као да су живи организми, који тиме постају и субјекти оновремене стварности. Дисертација је доказала да нововековни реликвијари имају снажан визуелни потенцијал погодан за истраживање историјских промена, као и укупне културе.

Закључак: Овом дисертацијом је заокружен озбиљни вишегодишњи теренски и архивски рад, храброст ауторке да уђе у непознато и суверено се служи савременим методама историје уметности, али и да им допринесе, а поврђена је и подршка таквом промишљању од стране њених професора и колега са Одељења за историју уметности и Центра за визуелну културу Балкана Филозофског факултета у Београду. Колегиница Улчар је научно утемељено, разборито, дисциплиновано и самостално обликовала своју тезу. Дисертација је написана у складу са свиме што је обећано у одобреној пријави. Резултате ове тезе сматрамо у потпуности оригиналним и самосталним научним делом, значајним за нашу науку. Зато сматрамо да су се стекли сви услови за њену јавну одбрану.

У Београду, 1. октобра 2018.

Потписи чланова комисије:

др Ненад Макуљевић,
редовни професор на Одељењу за историју
уметности Филозофског факултета у Београду

др Љиљана Стошић,
научни саветник Балканолошког института
Српске академије наука и уметности

др Јелена Ердељан,
ванредни професор на Одељењу за историју
уметности Филозофског факултета у Београду

др Саша Брајовић,
редовни професор на Одељењу за историју
уметности Филозофског факултета у Београду